

Mađare i Nijemce Bunjevci ostavljali isti dojam kao i pravoslavni Srbi i da su se u njihovim očima razlikovali samo prema vjeroispovijesti pa da su i oni sami:

... u svojoj narodnoj masi primili naziv „Raci“ kao svoje opšte etničko označenje, to svedoči, da su i oni sami gledali na svoje etničko srodstvo prema pravoslavnim Srbima isto onako kao Mađari i Nemci, tj. da su i sami smatrali sebe za „Race“, dakle za Srbe, katoličke vere (1930:346-347, prema Černelić 2006:280).

Habsburške i ugarske vlasti očito nisu uočavali razlike među slavenskim življem u svojem okruženju ili im one, što je vjerojatnije, nisu bile bitne, tako da su subetničke, regionalne i lokalne skupine u okviru Austro-Ugarske Monarhije svrstavali pod „egyéb“ (ostali) (usp. Lakatoš 1914:54-56). Dakle, činjenica da se naziv Bunjevac nije koristio za ovu skupinu Hrvata sve do 19. stoljeća kao službeni naziv, ne može se smatrati dokazom da Bunjevaca na ovim prostorima nije bilo.

O „rackoj“ identifikaciji podunavskih Bunjevaca M. Šarić iznosi sljedeće:

Poznata je činjenica da su habsburške i ugarske vlasti Bunjevce u Podunavlju nazivali između ostalog i *rackim* imenom („katolički Raci“), tj. držali su ih dijelom „racke nacije“. To nije bila samo percepcija „drugih“ već i odraz bunjevačke samoidentifikacije. Dvojna identifikacija *Rac-Bunjevac* naročito je bila u uporabi u bunjevačkim selima u feherskoj (stolnobiogradskoj) i peštanskoj županiji (Erdeljanović 1930:345-347). O raširenosti rackog imena među Bunjercima svjedočio je i sam Ivan Antunović na vlastitom primjeru iz 1848. (...*tada se imena Rac ni u privatnu ni u javnu životu nikad nisam zastidio*) (Antunović 1882:120). Jovanu Erdeljanoviću, Aleksi Iviću i drugim srpskim etnolozima i povjesničarima ti su podaci poslužili kao „krunski dokaz“ u teoriji o srpskom porijeklu Bunjevaca (2008:31).

1.2. Teorijski okvir, polazišta i pristupi istraživanju

Na osnovi rezultata svojih ranijih istraživanja, koji su izneseni u zaključku moje prve knjige *Uloge i nazivi odabranih svatova u Bunjevaca* (1991:160), zaključila sam sljedeće:

Mnoga pitanja koja iz ove studije proizlaze takva su da su odgovori na njih gotovo predvidivi, ali zasad nedokazivi. U vezi s tim pitanjima, bilo bi potrebno pojave koje su ukazivale na stanovite kulturne veze između određenih udaljenih regionalnih cjelina promatrati u čitavom južnoslavenskom i balkanskom prostoru, uz etnološku kartu kao pomoćno metodičko sredstvo u otkrivanju puteva naznačenih mogućih kulturnih dodira. Ako bismo u tim nastojanjima poduzimali dalje korake, čini se da bismo došli do značajnih rezultata. No, takav pokušaj traži puno truda, rada, sitničarenja u pozitivnom smislu, i vremena. Razmjeri toga posla gotovo da su iznad mogućnosti jednog čovjeka. Dakle, za takav zahvat bila bi potrebna suradnja više etnologa s jedne strane i sprega etnologije i pojedinih drugih znanstvenih disciplina

(u prvom redu lingvistike i povijesti) s druge strane, da bi etnologija mogla dati konstruktivan i vjerodostojan prilog proučavanju i otkrivanju određenih povijesnih zbivanja na prostoru jugoistočne Evrope.

U svojoj drugoj knjizi *Bunjevačke studije* (2006) i pored skepse o nemogućnosti samostalnog upuštanja u jedan takav *zahvat*, ipak sam odlučila – na tragu tih spoznaja – krenuti korak dalje i doći do nekih konkretnijih pretpostavki, potkrijepljenih produbljanjem već uočenih etnokulturnih procesa na temelju segmenata tradicijske baštine svih bunjevačkih ograna. Ovom knjigom usuđujem se učiniti nove korake i zaokružiti sve svoje dosadašnje spoznaje o tim procesima, usuđujem se ponuditi interpretacije koje se temelje kako na nešto starijim tako i na novijim spoznajama, koje dovođenjem u uzročno-posljedični odnos nude moguća rješenja za utvrđivanje procesa etnokulturnog oblikovanja Bunjevaca, nazvala bih to, pokušajem odvezivanja zamršenog bunjevačkog *Gordijeva čvora*. Na putu prema tim spoznajama istraživanje pojedinih bunjevačkih ograna omogućili su mi projekti: prvi *Identitet i etnogeneza primorskih Bunjevaca* (2003. – 2006.) i drugi, kao svojevrsan nastavak prvoga s namjerom proširivanja istraživanja na ostale bunjevačke ogranke *Identitet i etnokulturno oblikovanje Bunjevaca* (2003. – 2013.).¹¹ Već sam u *Bunjevačkim studijama* ukazala na prve rezultate istraživanja bunjevačke etnogeneze u okviru prvog projekta. Ovom se knjigom oni produbljuju i proširuju rezultatima istraživanja u okviru drugoga projekta. U njoj se također oslanjam na već ranijim istraživanjima utvrđene spoznaje, od kojih su neke dijelom već i objavljene, a dijelom u rukopisu, sa svrhom da se objedine sve do sada obrađene teme vezane uz polazišta koja su temelj ove knjige. Na taj način sve tri knjige, premda nastale samostalno neovisno jedna o drugoj, mogu se promatrati u suodnosu kao svojevrsne faze istraživanja bunjevačkog fenomena te se ova knjiga može sagledavati i kao nastavak prethodnih. Namjera mi je ovom knjigom zaokružiti dugi niz godina posvećenih istraživanju bunjevačke tradicijske i suvremene kulture, njegovome etnokulturnom oblikovanju i njihovim identitetima, dakle, povezati ranije i novije spoznaje te na temelju tih saznanja iznijeti utemeljene pretpostavke i ponuditi interpretacije o njihovu ishodištu, sudbinama i mnogostrukim identitetima, u prvom redu na temelju etnoloških pokazatelja. Unatoč nužnim ograničenima koja etnologija, kao i svaka druga znanost, u svom pristupu ima, možda ti pokazatelji ipak budu dovoljno poticajni da se i sa stajališta drugih znanstvenih disciplina pristupi sagledavanju bunjevačkog fenomena. Donekle ću se i sama dotaknuti tih drugih mogućnosti, ali doista samo dotaknuti, jer to prelazi metodološki aparat kojim se u ovoj knjizi služim, a i okvire znanosti kojom se bavim. Zbog nemogućnosti dugoročnijeg interdisciplinarnog pristupa, što bi u složenom kompletnom istraživanju bunjevačke problematike bilo nužno, uvidi u tu problematiku nužno su ograničeni. Za takav kompletan pristup bio bi nužan tim sastavljen od više znanstvenika različitih strukovnih profila. Stoga bi jedno takvo istraživanje moralo biti predmetom nekog drugog interdisciplinarnog

¹¹ Bila sam voditeljica oba ova projekta koja je odobrilo i financiralo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske.

istraživanja, s ciljem opovrgavanja ili potkrepljivanja mojih teza, dakako potkrijepljeno argumentima, kao što ću i ja u ovoj knjizi koristiti argumente. Zapravo bi takav način rada bio nužan kada je riječ o složenim istraživanjima ove vrste, koja se moraju temeljiti na što većem broju činjenica, da bi rezultati bili dovoljno potkrijepljeni i time uvjerljiviji i konačno da bi putovi do pravovaljanih rezultata bili kraći, pouzdaniji, objektivniji. I pored pokušaja interdisciplinarnih pristupa istraživanju bunjevačkog fenomena u okviru spomenutih projekata, jedan takav obuhvatan projekt sa zajednički zacrtanim ciljem i s dugoročnom perspektivom istraživanja zasad je još neizgledan, premda su inicijative u okviru spomenuta dva projekta urodile plodom. Jedna takva interdisciplinarna suradnja započela je u okviru prvoga projekta *Identitet i etnogeneza primorskih Bunjevaca*, da bi se u završnoj fazi drugoga projekta *Identitet i etnokulturno oblikovanje Bunjevaca* intenzivirala.¹² Možda će se, potaknuti i ovom mojom trećom knjigom koja krči put prema objašnjenjima bunjevačkih ishodišta i njihovih identiteta, za proučavanje bunjevačkog fenomena više zainteresirati i druge znanstvene discipline.

U uvodnom poglavlju *Bunjevačkih studija* i nešto detaljnije u posebnom članku, već sam naznačila da je u teorijskim polazištima važno imati u vidu da je istraživanje bunjevačke etnogeneze i njihova identiteta komplementarno, što međutim u konkretnom istraživačkom postupku nije uvijek jednostavno razlučiti i dokučiti (usp. Černelić 2005; *ibid.* 2006:14-18). Od samih početaka svojega bavljenja bunjevačkom tradicijskom kulturom nastojim balansirati između te dvije važne okosnice. U prethodnoj knjizi *Bunjevačke studije* te sam spoznaje o nužnosti osmišljavanja teorijskih polazišta u istraživanju bunjevačkih identiteta nastojala primijeniti u praksi, na temelju saznanja o njihovoj kulturnoj baštini i etnokulturnim procesima njihova oblikovanja u prepoznatljivu etničku grupu, kroz primjere određenih običajnih praksi i segmente obiteljskog života. Ova knjiga nastavak je takvih nastojanja unutar istoga tematskog okvira njihovim produbljivanjem i proširivanjem na neke specifične teme unutar svadbenih običaja. Svadbeni običaji središnja su tema sve tri moje knjige: prva je dala određene naznake u kojem pravcu usmjeravati daljnja istraživanja, u drugoj knjizi nastavljena su ta istraživanja, da bi se ovom trećom još više produbila u težnji za dobivanjem odgovora na brojna pitanja postavljena u prve dvije knjige. Slijedom naznačenog metodičkog postupka u pojedinim poglavljima rasvjetljavanjem etnokulturnog oblikovanja Bunjevaca indirektno će biti moguće ukazati i na konstrukciju njihova identiteta u prošlosti. Istraživati

¹² To je ponajprije postignuto u znanstvenoj monografiji *Živjeti na Krivom Putu*, u sv. 1 i sv. 2 (2008. i 2009.), u koje su osim etnoloških priloga posvećenih ovome bunjevačkom kraju uvršteni i značajni povijesni, demografski, jezikoslovni i muzeološki prilozi. Riječ je prilogima sljedećih autora: M. Bogović, A. Čilaš Šimpraga, B. Ljubović, E. Ljubović, D. Husain-Pejnović, D. Pejnović i M. Šarić. Značajan doprinos interdisciplinarnom pristupu istraživanja bunjevačkog pitanja dala su izlaganja na međunarodnom znanstvenom skupu, koji je održan u studenom 2012. godine: *Bunjevci u vremenskom i prostornom kontekstu*, a potom i istoimeni zbornik radova, u kojemu se osim već spomenutog povijesnog, problematika hrvatske bunjevačke (sub)etničke skupine po prvi put objedinjeno promatra i s jezičnog, književnog, kulturološkog, identitetskog, etnološkog i kulturnoantropološkog motrišta. Objavljivanjem ovoga zbornika otvaraju se putovi takvim nastojanjima i u budućnosti.

konstrukciju identiteta u sadašnjosti i u nekoj dokučivoj prošlosti metodološki je znatno jednostavnije, stoga što je identitet zapravo pitanje osjećaja pripadnosti određenoj društvenoj i/ili jezično i genetski povezanoj skupini ljudi pa je donekle i subjektivno budući da se ljudi po vlastitom nahođenju izjašnjavaju o svojoj etničkoj pripadnosti. Kada se radi o indirektnom proučavanju identiteta u nedokučivoj prošlosti (donekle dokučivoj samo putem predaja) postupak je znatno složeniji. I jedna i druga dimenzija (etnokulturno oblikovanje i konstrukcija identiteta) temeljena na njihovu kulturnom naslijeđu može rasvijetliti sveukupni povijesno uvjetovan fenomen (ne)opstojnosti bunjevačke etnije, bez obzira što o tome nema direktnih i nedvojbenih povijesnih potvrda. To je jedan od razloga što su spekulacije kakve je poduzeo J. Erdeljanović i prije njega mnogi srpski povjesničari bile moguće jer su se temeljile na nedovoljno pouzdanim i preciznim podacima pa čak i dojmovima pojedinih autora, što je onda poslužilo tim autorima za pojednostavljene i neutemeljene zaključke (usp. *ibid.* 2006:273-282).¹³

Povjesničari se također u svojim istraživanjima povijesti etničkih skupina susreću s problematikom istraživanja etnija i osmišljavanjem teorijskih pristupa istraživanju identiteta. „Istraživanje razmjera etničnosti u prošlim razdobljima mora u pravilu polaziti od posrednih pokazatelja, te se pritom upozorava da će se to istraživanje gotovo uvijek kretati na terenu hipoteza“ (Heršak 1999:25, prema Šarić 2009:337). Stoga M. Šarić postavlja pitanje koji su kriteriji vrednovanja jednog predmodernog identiteta, jesu li to društvena i vjerska pripadnost, političko podaništvo i pokrajinsko podrijetlo, jezik, običaji, odnosno koje su razine predmodernih identiteta, postoje li uže ili šire identifikacije, tj. višestruki aspekti identiteta, te konačno u kojoj se mjeri o predmodernoj etniji može govoriti kao o socioetničkoj, etnokulturnoj i protonacionalnoj zajednici.¹⁴ Na temelju tih pitanja autor zaključuje da bi se „predmodernu etniju moglo najkraće opisati kao supralokalnu tradicijsku zajednicu koja implicira određenu međusobnu identifikaciju svojih pripadnika, kao i percepciju onih izvan nje o postojanju te zajednice“ (usp. *ibid.*). Zapravo na isti ili vrlo sličan način definira se i moderna etnija koja je od infranacionalne zajednice (tj. spomenute supralokalne tradicijske zajednice) s vremenom evoluirala u zajednicu novoga lokalizma pri čemu se u istraživačkom smislu kulturni repertoar promatra s aspekta interakcije (usp. Grbić Jakopović 2014a:37, 59-60). Iako se u ovoj knjizi ne bavim izravno interakcijom Bunjevaca s drugim etničkim skupinama u okruženju i konstrukcijom njihova identiteta u tom kontekstu, polazim od pretpostavke da su oni nastali i oblikovali se u interakciji s drugim skupinama s kojima su dolazili u doticaj uslijed odgovarajućih povijesnih procesa koji su uzrokovali njihovu višestoljetnu mobilnost. Interakcije s drugim skupinama u kasnijem razdoblju, kada

¹³ Slični su se pokušaji intenzivirali devedesetih godina 20. stoljeća sve do danas.

¹⁴ Etnija ili etnička skupina je cjelovita društvena zajednica. U posjedu je niza specifičnih sociokulturnih značajki kao što su etnonim, svijest o zajedništvu temeljem zajedničkoga podrijetla i povijesne sudbine i kontinuiteta, zajedničkoga teritorija, kulture, međusobne solidarnosti. Te su značajke promjenljive no promjene se događaju postupno i u dužem vremenskom hodu. U sastavu etnije mogu se nalaziti i subetnije koje dijele većinu etnodiferencijskih značajka etnije u čijem su korpusu, ali i one imaju neke svoje osobitosti i razlike (Heršak 1998:57-58; usp. Smith 1996).

su već bili formirani kao prepoznatljiva subetnička skupina nakon razdvajanja u tri ogranka, također su utjecale na njihovo profiliranje. U ovome radu, međutim, fokus je na onim kulturnim elementima koje su zadržali unatoč utjecajima drugih u okruženju do određenog vremena u prošlosti (neki dulje, a neki kraće, rjeđe sve do današnjih dana). Takvi elementi ukazuju na njihovu zajedničku naslijeđenu baštinu i kao takvi pokazatelji su njihova etnokulturnog oblikovanja u prepoznatljivu subetničku skupinu. Činjenica da su se Bunjevci kao premoderna etnija razdvojili u tri ili četiri manje više prepoznatljiva ogranka, postupak utvrđivanja uzročno-posljedičnih uvjetovanosti njihova etnokulturnog oblikovanja i konstrukcije identiteta još je složeniji i zahtjevniji, no ujedno i intrigantniji. U skladu sa zacrtanim holističkim pristupom istraživanju bunjevačkih identiteta, a polazeći od prikazanih posljedica migracija (kao što su raznolikost oblika njihovih identifikacija, bilo da se oblikuju na subjektivnoj ili objektivnoj razini) pokušat ću nadalje osvijetliti uzroke uvjetovanosti njihova raznolikog etnokulturnog oblikovanja dakako sa svim ograničenjima koja su pritom nužna jer ih je moguće samo pokušati rekonstruirati na temelju sačuvanog bunjevačkog kulturnog repertoara. U tom kontekstu pokušat će se odgonetnuti suodnos posljedice i uzroka. Posljedica etnokulturnog oblikovanja Bunjevaca jest konstrukcija njihova identiteta na više razina kroz povijest. Utvrđivanjem karakterističnih kulturnih elemenata njihove tradicijske baštine danas kroz jedno dulje vrijeme do određenog dohvatnog trenutka u prošlosti, dakle, u smislu etnološkog prezenta (u njegovu pravom značenju jednog duljeg razdoblja, a ne u značenju bezvremenosti koja mu se često krivo pripisuje), uz pomoć njihovih prenositelja, kazivača kao nositelja kolektivnog pamćenja, moguće je krenuti od posljedice prema uzroku.¹⁵ Premda sve te točke u mozaiku od sadašnjosti prema prošlosti nije moguće neprekinuto povezati, može se utvrditi postoji li neka spona između prošlosti i sadašnjosti. Postoji, dakle, neki nedovoljno jasno defini-

¹⁵ Pojam etnološkog prezenta najbolje je obrazložio A. L. Kroeber (usp. Bratanić 1976:19). Njegova koncepcija *deskriptivne* (ili *kontekstualne* ili *konceptualne*) *integracije* predstavlja važnu osobitost povijesnoga metodičkog pristupa u etnologiji. Jedan od ciljeva takvoga pristupa je utvrđivanje vremenskog slijeda, ali je još važnije nastojanje da se postigne pojmovna (konceptualna) integracija pojava. „To znači da se već samim opisivanjem mogu pojaviti određene integrirane cjeline međusobno povezanih pojedinačnih pojava, koje su odraz ranijih historijskih zbivanja. Takav historijski pristup nužno pretpostavlja određeno, specificirano (‘‘fenomenalno’’) vrijeme i prostor (ne apstraktne mjere vremena i prostora). Određene cjeline (obraci ili kompleksi) koje kao rezultat daje taj opisni ili kontekstualni postupak i koje su historijski nastale u vremenu i prostoru mogu se razlučiti od drugih takvih cjelina. Konkretni historijski rezultati te vrste osobito su značajni u onim prilikama (a to je za etnologiju veoma važno) kada ne možemo utvrditi točniju kronologiju (vremenski slijed) pojava“ (ibid.). „Povijest nije, dakle, samo jedan kronološki segment događanja; ona u sebi istovremeno sadrži i sve ono što je došlo, što je stvoreno i što ostaje kao rezultat ili proizvod povijesti. Ono što ostaje, produžava svoj život, mijenja se, pokreće i razvija. Određena pojava u određenom razdoblju može se u različitim sredinama različito razvijati. Tako oblikovan sadržaj kulture postaje relativno stabilan, može trajati stoljećima uz određene modifikacije“ (Černelić 2007a:13). Za prikaz određenih elemenata iz svadbenih običaja u jednom takvom relativno fleksibilno shvaćenom razdoblju u ovoj knjizi služit ću se prošlim glagolskim vremenom, budući da je riječ o pojavama koje većinom pripadaju kulturnom naslijeđu, koje tek iznimno čine dio suvremene običajne prakse. Stoga ću se u opisivanju tih pojava, dakle u prikazu određenih integriranih cjelina, kako ih naziva Kroeber, umjesto etnološkim prezentom koristiti svojevrsnim etnološkim perfektom. Budući da takav pojam ne postoji u etnološkoj teorijskoj terminologiji, uvodim ga sa svrhom pojmovne integracije pojava koje većinom kao takve više ne postoje u sadašnjosti, ali su postojale kroz određeno kraće ili dulje razdoblje, kao prepoznatljiva kulturna baština Hrvata Bunjevaca.

rani uzrok, kojega na temelju posljedica možemo odgonetnuti. To se može postići utvrđivanjem etnokulturnih procesa na temelju komparacije kulturnih elemenata i njihove prostorne distribucije. Bez uzroka nema ni posljedica, a posljedice nam otvaraju put prema uzroku. Sam proces nastajanja i postupnog etnokulturnog oblikovanja neke grupe, u ovom slučaju Bunjevaca, ujedno je i početak izgradnje njihova identiteta, kojega nije moguće u prošlosti precizno odrediti, ali po zakonitosti uzroka i posljedice možemo pretpostaviti da se također stvarao na opoziciji *mi* i *oni* jer se upravo određeni kulturni elementi pokazuju kao stabilni i stabilizirajući (oni koji opstaju). Nadalje, oni se pojavljuju kao pokazatelji etnokulturnih procesa jer su tijekom vremena postupno, postali markeri kulturnog i/ili etničkog identiteta, u smislu prepoznatljivosti određene subetničke grupe. U složenim uvjetima stalne mobilnosti ove subetničke skupine ti su elementi tim značajniji jer su unatoč složenih povijesnih procesa i različitog vanjskog okruženja i utjecaja (promatraju li se ti isti elementi u svim bunjevačkim ograncima) opstali do nekog određenog trenutka u prošlosti, rjeđe i do današnjih dana i postali markerom etnokulturnog oblikovanja Bunjevaca (usp. Černelić i Rajković 2010:306-312).

U ovoj se knjizi već na temelju osvrta na pristup istraživanju bunjevačke problematike s etnološkog motrišta može uočiti da je riječ o složenim komparativnim istraživanjima. Specifični kulturni elementi tematski razvrstani u posebna poglavlja podvrgavaju se minucioznoj analizi i usporedbi u prvom redu u svih bunjevačkih ograna, ali i u širem prostornom kontekstu ne bi li se na temelju njihova razmještaja u prostoru dobio uvid u povijesne procese koji su utjecali na etnokulturne procese uslijed kojih su se Bunjevci oblikovali kao subetnička skupina u jednom duljem povijesnom vremenskom rasponu. Svi ti kulturni elementi, jedan po jedan, postupno tvore mozaik koji daje dobru osnovu za interpretaciju ishodišta, sudbine i identiteta ove subetničke skupine kroz dulje povijesno razdoblje sve do današnjih dana.¹⁶

Dakle, prvi korak, koji vodi do interpretacije, bit će utvrđivanje ukupne zastupljenosti svake od tih razmatranih pojava i njihovih sastavnih elemenata na područjima obitavanja bunjevačkih ograna, a potom i na čitavom hrvatskom etničkom prostoru, ali i na širem prostoru jugoistočne Europe. Na svim tim prostorima dolazilo je do interakcije različitih naroda i kultura. Na nekima od tih prostora te su interakcije utjecale i na formiranje subetničke skupine Bunjevaca. U to ne može biti sumnje, premda je još uvijek nepoznanica kada, gdje i kako se to događalo. Ovim radom nastojat će se približiti odgovorima na ta pitanja. Utvrđivanje karakterističnog razmještaja razmatranih pojava na prostoru jugoistočne Europe (uz već ranije utvrđene neke druge pojave) dobra je osnova za njihovo dijakronijsko istraživanje primjenom hermeneutičkog povijesnog pristupa. Riječ je metodičkom pristupu općepoznatom kao kulturnopovijesna metoda. V. Belaj taj naziv smatra neadekvatnim jer je to naziv jedne odavno napuštene etnološke škole, s čime se i sama slažem (usp. 2006:10), no činjenica je da sve do današnjih dana postoje, blago

¹⁶ O mogućim metodičkim postupcima koji tome prethode vidjeti više u: Schweitzer (1991) i u knjizi *Contemporary Field Research* (2001), napose u radovima autora R. Emerson, H. Becker, J. Katz i K. Charmaz.

rečeno, prijepori oko postavki ove metode, kakogod je nazvali. U većini slučajeva u prosuđivanju ove metode riječ je o nerazumijevanju i (ne)namjernom iskrivljavanju postavki ove, za povijesno usmjerena istraživanja značajne, a rekla bih i nezamjenjive metode, čiji je utemeljitelj Fritz Greabner (1911) (usp. Černelić 2007a). Ovim pristupom istraživanju prostorne disperzije određenih pojava njihova sinkronijska dimenzija gubi na važnosti, premda ću nastojati što preciznije odrediti opstojnost tih pojava kako u vremenskom, tako i u prostornom kontekstu svih bunjevačkih ogranaka.

Da bi se zadani cilj i ostvario, potrebno je koristiti sve raspoložive izvore koji su ukratko predstavljeni u prethodnom poglavlju. Ipak, najveća zasluga za prikupljanje relevantne građe pripada kvalitativnim etnološkim terenskim istraživanjima, u prvom redu vlastitima, ali također i mojih suradnika tijekom duljeg razdoblja od osamdesetih godina 20. stoljeća sve do 2012. godine, napose za trajanja spomenutih projekata. Ona u prvom redu predstavljaju dopunu objavljenoj i rukopisnoj građi, a u nekim slučajevima to je jedini izvor podataka za pojedina područja. Kad god je za to bilo mogućnosti u istraživanju sam se nastojala pridržavati polazišta metode koja se označava pojmom *retrodukcija*, koja je:

...svojevrсна kombinacija indukcije i dedukcije. Etnograf se, kažu pristalice ove koncepcije, na terenu stalno kreće od promatranja do analize i natrag, jer podaci koje otkriva oblikuju teoriju kojom se koristi, a ona pak, usmjera-va prikupljanje podataka. Riječ je tako o dvosmjernom komplementarnom procesu, koji nije niti indukcija niti dedukcija već - *retrodukcija* (usp. Šantek 2006:67).

Ovu je metodu afirmirao R. Emerson pozivajući se na radove H. Beckera (1998), M. Bulmera (1979) i J. Katza (1983), polazeći od koncepta da su terenska istraživanja prilagodljiva i fleksibilna jer istraživači modificiraju i prilagođavaju svoje metodičke postupke prema potrebama i postavkama svojega istraživanja i prema promjenjivim smjernicama analize tih postavki (usp. 2001:284). Navodeći primjer vlastitoga istraživanja M. Duneier uspoređuje ovakav pristup s pristupom istraživačkog novinara koji provjerava dobivene podatke i napominje da etnografi to nisu ozbiljno shvaćali u svojem poslu (2001:177).

Na isti sam način i ja koncipirala svoja istraživanja u rasponu od osamdesetih godina 20. stoljeća do 2012. godine. Nakon objavljivanja prve knjige moja su istraživanja bila usmjerena prema provjeravanjima dobivenih podataka prilikom prvog obilaska određenog terena, na temelju kojih sam došla do odgovarajućih indicija koje je pak trebalo provjeriti i potkrijepiti na istim ili drugim bunjevačkim terenima, tako da su ta istraživanja nakon devedesetih godina 20. stoljeća bila ciljana, osobito kad je bila riječ o elementima običaja koji su već dosta dugo izvan običajne prakse pa je trebalo pronaći potencijalne kazivače koji bi takve podatke mogli potvrditi. Takav pristup pokazao se korisnim jer su detektirani podatci koje bi rutinskim ispitivanjem jedva bilo moguće saznati, osim ako bi ih kazivač samoinicijativno potvrdio, bez posebnog naglaska na nekim od ciljano postavljenih pitanja. Dakle, utvrđeni specifični kulturni elementi na temelju višekratnih terenskih istraživanja

na istim terenima provjeravali su se u svih bunjevačkih ogranka, te su na taj način potvrđeni značajni podatci koje bez ovakvog retroduktivnog pristupa istraživanju ne bi bilo moguće utvrditi na svim bunjevačkim područjima. U tom smislu značajnim se pokazala mogućnost retroduktivnog pristupa na primjeru terena u Mađarskoj, na koji sam se vratila nakon gotovo 30 godina.¹⁷ Na temelju određenih saznanja koja sam stekla o nekim elementima bunjevačkog kulturnog naslijeđa prilikom prvog boravka na tom terenu, a u međuvremenu i na drugim terenima s bunjevačkom populacijom, ta su se ispitivanja pokazala korisnim čak i u uvjetima kada je bilo dosta problematično pronaći kazivače koji bi takve podatke mogli potvrditi s obzirom na prilično izraženu asimilaciju srednjih i mlađih bunjevačkih naraštaja u Mađarskoj (usp. Grbić Jakopović 2014b).

1.3. Prostorni okvir komparativnog istraživanja tema iz svadbenih običaja Bunjevaca

Prethodna istraživanja određenih tema iz svadbenih običaja polazila su od pojave odabranih svatova, svatovskih časti, napose specifičnog bunjevačkog svatovskog časnika *stačela*, i njihove uloge u ukupnome zbiru svadbenih običaja i obreda (Černelić 1991) te drugih pojava iz svadbenih običaja, godišnjih običaja (godišnje vatre) i obiteljskog života (ibid. 2006), koje su promatrane među pripadnicima bunjevačkih ogranka (podunavski i primorsko-lički Bunjevci), većinom sagledavane u kontekstu etnokulturnih procesa na širem prostoru jugoistočne Europe. U ovoj knjizi će se neke iste i neke druge pojave iz svadbenih običaja sagledati također u širem prostornom kontekstu sa svrhom utvrđivanja njihova mogućega ishodišta, njihove različite sudbine u pojedinim raseljenim ograncima te konačno konstrukcije identiteta, koji se na njihovim prostornim prebivalištima oblikovao na različite načine i pod različitim utjecajima (vanjskim i unutarnjim). Kako je već spomenuto, činjenica da su se Bunjevci kao specifična etnička grupa tijekom svojega etnokulturnoga razvoja razdijelili iz zajedničke jezgre u nekoliko ogranka, čini takva istraživanja izrazito složenima. To je ujedno i razlog zbog kojega je ishodište kulturnog naslijeđa Bunjevaca, te slijedom toga i složeno pitanje njihova etnokulturnoga oblikovanja, nužno promatrati u širem prostornom kontekstu jugoistočne Europe, na što su već i spomenuta ranija istraživanja ukazala.

Dakle, nastavak istraživanja slijedom rezultata prethodnih spoznaja, trebao bi dati odgovore na pitanja kako su određene pojave u Bunjevaca (a možda i gdje, kada i u kakvim etnokulturnim uvjetima) nastajale, oblikovale, preoblikovale i konačno opstale u različitom etnokulturnom okruženju. Već su i ranija istraživanja dobrim dijelom ukazala da pritom posebnu pozornost valja usmjeriti prema kulturnim elementima koji su se u Bunjevaca prema određenim pokazateljima po svoj prilici oblikovali u doticaju sa starosjedilačkim balkanskim stanovništvom romanskoga

¹⁷ Na isti je način, postavljajući ciljana pitanja koja sam joj pripremila primjenjujući ovu metodu, istraživala i B. Jaramazović 2011. godine.